

John Gunnar Mæland
Trygd eller arbeid?

Et sosialmedisinsk perspektiv på sykefravær og uførhet

Cappelen Damm Akademisk
 Oslo, 2014

283 sider
 ISBN 978-82-02-42993-5

John Gunnar Mæland er professor emeritus i sosialmedisin ved Universitetet i Bergen. Han har i tillegg i en årrekke arbeidet som rådgivende overlege i NAV, og han er en nestor i norsk trygdemedisin.

Er dagens norske trygde- og velferdsordninger for generøse? En del toneangivende forskere mener at jo høyere ytelse er, jo mer blir de brukt, og følgelig bør kompensasjonsgraden ikke være for høy. Trygghet i systemene (trygd og forsikring) gir lavere insitament til egen innsats. Hvor stort er det politiske handlingsrommet for å kunne gjøre større endringer i de ulike ytelse-ene? Her er det ulike syn.

Mæland anlegger et sosialmedisinsk perspektiv. Er ansvaret for egen helse blitt overlatt til fastlegene og staten? Mye av årsakene til sykdom og uførhet tillegges samfunnsforholdene. Det har nok en god del for seg. Men hvis årsakene til sykdom, sykefravær og uførhet er så multifaktorielle, blir det nesten uhåndterlig. Og hvis løsningen på dagens utfordringer, med overforbruk av sykmeldinger og uføreytelser (hvis dét da er korrekt) krever at man først kan «endre de tilgrunnliggende årsakene i samfunnet», vil det kunne innebære at nødvendige endringer bare kan skimtes langt inn i fremtiden.

Fastlegenes rolle diskuteres, ikke minst den sentrale rollen de har i tildelingen av helserelaterte ytelse, og det dilemma legen kommer i som behandler på den ene siden og som «portvakt» på den andre siden. Men en noe bredere diskusjon av legenes «kundevennlige bidrag» til dagens sykmeldings- og uføreproblematikk savnes. Hva kan gjøres for å hindre og/eller forkorte den første sykmeldingen? Utnytter fastlegene den kunnskap som fins om positive insitamenter, betydningen av forventninger, endring av tankemønstre og motivasjonsfremmende aktiviteter? «Norske legeerklæringer inneholder mye lidelse, men er fattige på funksjon, mestring og mulighet» (s. 158). Mæland henviser til omfat-

Fakta og myter om trygd

tende trygdemedisinsk forskning både i Norge og i andre sammenlignbare land, og presenterer ny kunnskap om hva som virker – og ikke minst hva som ikke virker – på sykefraværet.

Mæland spør om tiden er i ferd med å løpe fra legenes sentrale rolle «i denne vel hundreårige trygdemedisinske løsningen». Han beskriver utførlig det særnorske fenomenet - at det har skjedd en medikalisering av strukturelle problemer i arbeidslivet og at en så stor del av trygdeytelsene er helserelaterte. Legenes primære oppgaver er diagnose og behandling. Hvorvidt sykefravær i større grad burde være et anliggende mellom arbeidstaker og arbeidsgiver, er lite problematisert. Ordningen med egne trygdeleger har både fordele og ulemper, men blir ikke fremhevet som noen entydig god løsning.

Mæland gir bred omtale av NAV. NAV krever at medisinske opplysninger må suppleres med annen informasjon om den enkelte som helt eller delvis er falt ut av arbeid. Spesielt gjelder det arbeidsevnevurderinger. Forfatteren påpeker det problematiske i fastlegens begrensede kunnskaper om pasientenes arbeidsoppgaver ifm sykmeldinger og uføreattestasjoner. Et hovedproblem for NAV er misforholdet mellom de NAV-ansattes manglende helsefaglige kompetanse på den ene siden og den travle hverdagens manglende mulighet til opplæring av NAV's medarbeidere på den andre siden. Tankevekkende er Mælands gjennomgang av de mange tiltak NAV har iverksatt de senere årene, som på ingen måte har virket etter intensjonene: oppfølging av sykmeldte, IA-avtalen, ulike tilretteleggingstiltak, «Raskere tilbake» og bruken av aktiv sykmelding (avviklet i 2011). Heller ikke NAVs arbeidslivssentre har vært noen ubetinget suksess. I følge Mæland, og flere andre forskere, har NAV lagt alt for stor vekt på «tilbudssiden», dvs. ulike kvalifiseringstiltak for sykmeldte, men i alt for liten grad rettet innsats mot etterspørselsiden (er kvalifiseringen etter spurt?).

På den andre siden vil det etter Mælands mening være riktig å styrke NAVs rolle, men det forutsetter en forutgående grundig revisjon bl.a. av den nåværende oppfølgingsmodellen av sykmeldte, som Mæland beskriver som «svært krevende og for am-

bisiøs». Man må «tenke helt nytt om sykefraværsoppfølgingen». Den «ansvarspulversering» mellom arbeidsgiver, arbeidstaker og NAV som Mæland beskriver, må forbedres. Villkårene for ung ufør bør endres (oppheve alvorlighetskavet). Det har festet seg en overdreven tro på tidsfaktoren. Hverken åtte eller 12 uker er kritiske lengder av sykmeldingsperioden med tanke på å vende tilbake i arbeidslivet. Mæland anbefaler utvidelse av egenmeldingsperiodene. Effekten av graderte sykmeldinger er omdiskutert.

Forfatteren er bekymret for rettferdighet og rettsikkerhet i uføresaker, og for variasjonen i skjønnsutøvelse, som kommer til uttrykk i de store fylkesvise forskjellene i avslagsprosent hos NAV ved krav om uføreytelser. Spørsmålene rundt innvandring, arbeidsinnvandring og våre nye landsmenn blir kun summarisk omtalt.

Boka gir en bred gjennomgang av det norske trygdesystemets historikk og presenterer omfattende dokumentasjon av trygdemedisinske forskning, et område med høy aktivitet også i vårt land. En stor mengde fakta, tall og kurver presenteres på en oversiktlig måte. Med bakgrunn i det omfattende tallmaterialet som presenteres, gir Mælands analyser god innsikt i mye av det som skjer i arbeidslivet, og i utviklingen på sykmeldings- og uføreområdet. Boka har ca 280 referanser, mange norske.

Målgruppene er «studenter innen helse-, sosial- og samfunnsfag, men også for dem som jobber med sykefravær og arbeidsuførhet.» Til den siste gruppen hører alle leger som skriver erklæringer for trygden (og forsikringsselskaper), dvs. alle fastleger, og leger i arbeidsmedisin og samfunnsmedisin. Mange av problemstillingene er velkjente, men boka gir både oppdatert og ny kunnskap. For mange leger, saksbehandlere og beslutningstakere vil boka kunne bidra til en bevisstgjøring om det norske trygdesystemet – både hva som er enestående godt, og hva som er (over)modent for endring. Vår forståelse av sykefravær, sykmeldingspraksis og uførhet kan i noen grad være basert på utdatert kunnskap. Mælands bok avleverer flere nyttige «mytemord».

JAN HARALD DOBLOUG
 Medisinsk kyndig rettsmedlem
 Trygderetten

Du skal skrive ditt fag!

Per Fugelli
En lesebok.

Tekster i utvalg 1969–2014. Med bidrag fra Jan Frich, Anne Kveim Lie, Kirsti Malterud og Steinar Westin.

Oslo: Universitetsforlaget 2014, 576 s.

Per Fugelli har en mediestjernestatus som plasserer ham i elitedivisjonen. Han har nå respekt i brede lag som sannsiger av fellesskapsverdier, og kan til tider plasseres i en posisjon hevet over den hverdagslige debatten. Men i de snart femti årene han har vært en del av mediebildet, har han inntatt mange og ulike roller: Provokatøren, den frekke f., den uforutsigbare refseren, den gode utkantlegen, den kloke ...

For allmennpraktikere har han vært et faglig fyrtårn gjennom flere tiår. Akademikeren Per F er utstyrt med en utpreget evne til å formulere seg klokkeklart. Derfor var han en utmerket strateg i oppbyggingen av allmennmedisin som fag i 80-årene. I skrift og tale argumenterte han for at klinisk allmennmedisin måtte bli et hovedfag, og bidro sterkt til en utvikling av faget som mange i dag tar for gitt. Men denne utviklingen skjedde i sannhet mot motstand. Per Fs tidlige tekster om utvikling av akademisk allmennmedisin er en studie av argumentasjon for dette kliniske faget slik vi

ser det når det er på sitt beste. Jeg kunne ha ønsket meg at boka hadde noen flere tekster fra denne viktige epoken.

Per F mestrer ikke bare å skrive klart, han er like kjent for å kunne snakke og skrive i bilder som gir mening. Setningene hans har fulgt oss og formet faget. Ikke bare bruker han utbroderte bilder, men han snekrer fortattede nyord: Den allmennmedisinske jungelen, ulvetid, engangslegen, nullvisjonen, nokpunktet, flokken din... Ordene og språket har retning, han har latt dem bære fram et salig trøkk av et engasjement. Han har en sjelden nese for å løfte fram og beskrive problemfelt i tida og i tidsånden. Og så gir han omtalen en form som inviterer deg til å stoppe opp og tenke.

Det er lett å bli fascinert av denne mannen bak ord, språk og tekster, også når han har æreskjelt både kollegaer og studenter (for eksempel for deres påståtte hang til å drikke kaffe latte på hovedstadens Café Sjakk Matt i stedet for å tjene folket der ute i jungelen) eller når han har dradd den saklige strikken i overkant langt for eksempel i omtalen av EU-sykdommene.

Denne boka gir deg tilgang til et stort utvalg av disse skriftene. Stoffet er ordnet i fire bolker med overskrifter: Allmennmedisi-

nen; Helsesamfunnet og fremmedfrykten; Himmelsyken, nokpunktet og livet; Medisinen og døden. Per har skrevet en kort introduksjon til hvert tekstutvalg og hans venner Kirsti Malterud, Steinar Westin, Anne Kveim Lie og Jan Frich har skrevet en tekst basert på kritisk lesning av hvert utvalg.

Dette er ikke en bok jeg foretrakk å lese fra perm til perm. Jeg startet med å gjøre meg kjent med den, bladde og snuste på den, skråleste, gledet meg over tekster jeg kjente igjen, undret meg over tekster som jeg ikke hadde fått med meg og leste kommentartekstene. De er både anerkjennende, kritiske, og ikke minst gir de nye innspill til å bla tilbake og se nærmere på boka.

Jeg anbefaler boka med glede. Her finner du premisser for utvikling av primærmedisinen gjennom flere tiår. Her fins også sosialmedisinsk stoff og personlige erfaringer som burde kunne gi innspill for forbedringer av det medisinske hus i årevis framover. Jeg tror boka vil kunne være inspirasjon for nye kollegaer i faget allmennmedisin, men også for erfarne allmennpraktikere som ønsker gjensyn med godt formulerte tekster. I tillegg vil Per Fugellis tekster ha appell langt utover legekolleget. En bok som er fin å ha.

PER STENSLAND

